

XIZMATLAR SEKTORIDA KICHIK BIZNES VA OILAVIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KAMBAG'ALLIKNI KAMAYTIRISH MEXANIZMLARI

Dawletmuratov Adilbay Mirzabaevich

Qoraqalpoq davlat universiteti

"Menejment va iqtisodiyot asoslari"

kafedra professor w.b., PhD, dotsent,

(91) 382-25-88 dadil1509@mail.ru.

SPIN/ORCID: 0000-0001-7320-0802

Annotatsiya. Ushbu maqolada xizmatlar sektorida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirishning nazariy va amaliy mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda xizmatlar sohasi iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash va aholi daromadlarini oshirishdagi muhim omil sifatida baholanadi. Muallif tomonidan kambag'allikni kamaytirishning bosqichma-bosqich iqtisodiy modeli ishlab chiqilgan bo'lib, u resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirishdan boshlab, bandlikni oshirish, daromadlarni shakllantirish va yakunda ijtimoiy farovonlikni yuksaltirish orqali kambag'allik darajasini pasaytirishga qaratilgan.

Shuningdek, model samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar - institutsional muhit, raqamlashtirish darajasi, inson kapitali va bozor infratuzilmasining ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari xizmatlar sektorida kichik biznesni qo'llab-quvvatlash orqali inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash va hududiy kambag'allikni qisqartirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: xizmatlar sektori, kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik, kambag'allikni qisqartirish, bandlik, daromadlar, iqtisodiy mexanizm, inson kapitali, raqamlashtirish, institutsional muhit, bozor infratuzilmasi, inklyuziv rivojlanish

Hududiy iqtisodiyotda kambag'allikni qisqartirishning eng samarali yo'nalishlaridan biri kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish hisoblanadi. Ayniqsa, xizmatlar sektori mazkur jarayonda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u nisbatan kam kapital talab qilishi, tez daromad keltirishi va keng aholi qatlamlarini iqtisodiy faoliyatga jalb etish imkoniyati bilan ajralib turadi. Shu bois xizmatlar sohasida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash kambag'allikni qisqartirishning muhim institutsional-iqtisodiy mexanizmi sifatida qaraladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xizmatlar sektorida kichik biznes subyektlari asosan savdo, maishiy xizmatlar, transport, umumiy ovqatlanish va boshqa kundalik ehtiyojlarga yo'naltirilgan faoliyat turlarida faoliyat yuritadi. Biroq mazkur faoliyat turlarining aksariyati past qo'shilgan qiymatga ega bo'lib, daromadlar

barqarorligini to'liq ta'minlab bera olmaydi. Shu sababli kichik biznesni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish orqali ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish va kambag'allikka ta'sirini kuchaytirish zarur.

Mazkur yo'nalishda kambag'allikni qisqartirish mexanizmini quyidagi asosiy bosqichlar asosida ifodalash mumkin:

(1) resurslarga kirish imkoniyatini kengaytirish → (2) kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish → (3) bandlikni oshirish → (4) daromadlarni shakllantirish → (5) ijtimoiy farovonlikni oshirish → (6) kambag'allik darajasini pasaytirish (1-rasmga qarang).

Mazkur mexanizm bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan o'zaro bog'liq iqtisodiy jarayonlar majmuasini ifodalaydi.

Birinchi bosqich – resurslarga kirish imkoniyatini kengaytirish. Mazkur bosqich kambag'allikni qisqartirish mexanizmining boshlang'ich nuqtasi bo'lib, unda kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy, moddiy va institutsional resurslardan foydalanish imkoniyatlari yaratiladi. Mikrokreditlash tizimini rivojlantirish, imtiyozli kreditlar, subsidiyalar hamda davlat qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali aholining kam ta'minlangan qatlamlari iqtisodiy faoliyatga jalb etiladi. Ushbu bosqich tadbirkorlik faoliyatini boshlash uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantiradi.

Ikkinchi bosqich – kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish. Bu bosqichda yaratilgan imkoniyatlar asosida tadbirkorlik subyektlari tashkil etiladi va faoliyat boshlaydi. Institutsional muhitni takomillashtirish, ro'yxatdan o'tkazish va litsenziyalash jarayonlarini soddalashtirish hamda soliq tizimini optimallashtirish orqali biznes yuritish uchun qulay sharoitlar yaratiladi. Natijada iqtisodiy faollik ortib, xizmatlar sektorida yangi subyektlar soni ko'payadi.

Uchinchi bosqich – bandlikni oshirish. Mazkur bosqichda tashkil etilgan biznes subyektlari orqali yangi ish o'rinlari yaratiladi va aholining o'z-o'zini band qilish imkoniyatlari kengayadi. Xizmatlar sohasi yuqori mehnat sig'imiga ega bo'lganligi sababli qisqa muddatda bandlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu esa, ayniqsa, kam malakali va ishsiz aholi qatlamlari uchun daromad manbalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

1-rasm. Xizmatlar sektorida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik orqali kambag'allikni qisqartirish mexanizmi (ilmiy model)¹

To'rtinchi bosqich - daromadlarni shakllantirish va barqarorlashtirish. Ushbu bosqichda bandlik natijasida aholi daromadlari shakllanadi va bosqichma-bosqich barqarorlashadi. Kichik biznesni diversifikatsiya qilish, yangi xizmat turlarini joriy etish, bozor talablariga moslashish hamda raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali daromadlarning barqarorligi ta'minlanadi. Natijada iqtisodiy xavflar kamayadi va aholi daromadlarining uzluksizligi ta'minlanadi.

Beshinchi bosqich - ijtimoiy farovonlikni oshirish. Mazkur bosqich daromadlarning oshishi natijasida aholining hayot sifati yaxshilanishi bilan tavsiflanadi. Aholining iste'mol darajasi ortadi, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengayadi. Shu bilan birga, uy-joy sharoitlari yaxshilanadi, inson kapitaliga investitsiyalar oshadi va ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi. Ushbu bosqich kambag'allikni qisqartirishning ijtimoiy natijalarini ifodalaydi.

¹ Tadqiqotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

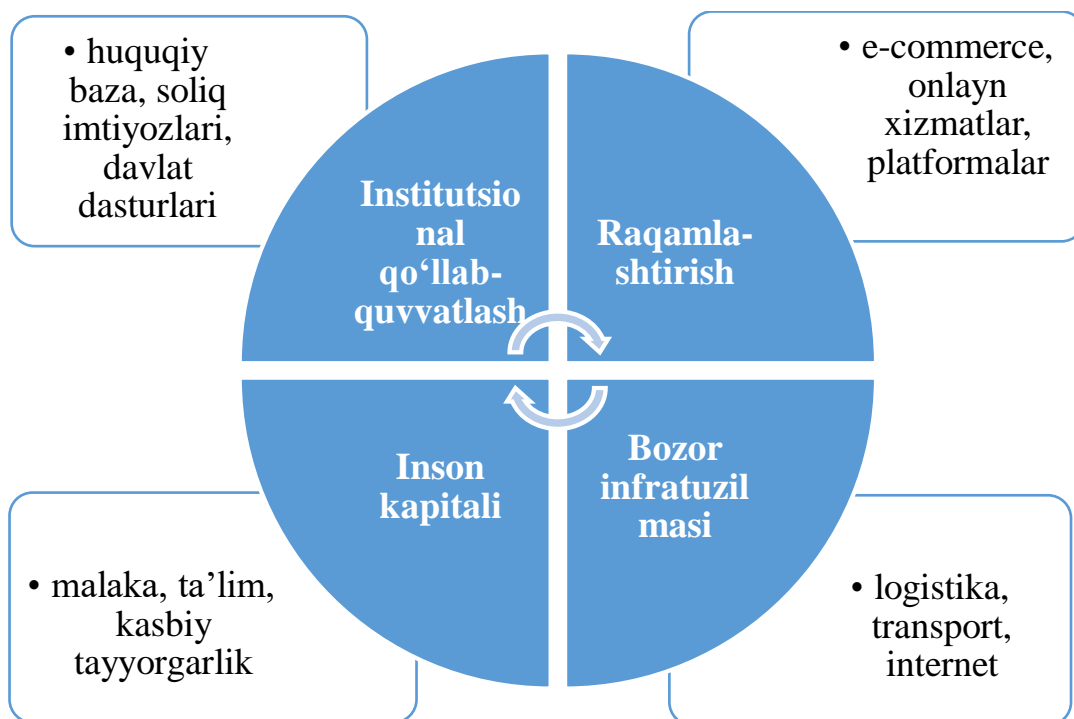
Oltinchi bosqich - kambag'allik darajasini pasaytirish. Mexanizmning yakuniy bosqichi sifatida yuqoridagi jarayonlarning kompleks ta'siri natijasida kambag'allik darajasi qisqaradi. Aholining daromadlari oshishi, iqtisodiy imkoniyatlarning kengayishi va ijtimoiy himoya darajasining yaxshilanishi natijasida kambag'al qatlam ulushi kamayadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tengsizlik darajasi pasayib, iqtisodiy o'sishning inklyuzivligi ta'minlanadi.

Shunday qilib, mazkur bosqichlar o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, ularning izchil amalga oshirilishi xizmatlar sektori orqali kambag'allikni qisqartirishning barqaror va samarali mexanizmini shakllantiradi..

Mazkur mexanizmni yanada samarali amalga oshirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- xizmatlar sektorida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish;
- ayollar va yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash orqali inklyuziv bandlikni ta'minlash;
- xizmatlar sohasida kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish;
- raqamli platformalar orqali kichik biznes subyektlarining bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish;
- hududiy xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirish orqali biznes faoliyatini qo'llab-quvvatlash.

Mazkur modelda keltirilgan asosiy iqtisodiy zanjir (resurslar → tadbirkorlik → bandlik → daromad → kambag'allik qisqarishi) samaradorligi faqat ichki jarayonlarga emas, balki unga tashqi muhitdan ta'sir etuvchi qo'shimcha omillarga ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli modelga yon blok sifatida kiritilgan qo'shimcha omillar uning barqaror ishlashi va natijadorligini ta'minlovchi muhim determinantlar hisoblanadi.

2-rasm. Modelga ta'sir etuvchi qo'shimcha² omillar
(yon blok sifatida beriladi)

Birinchidan, institutsional qo'llab-quvvatlash omili xizmatlar sektorida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy tayanch mexanizmlaridan biridir. Qonunchilik bazasining mukammalligi, soliq imtiyozlari, davlat dasturlari va ma'muriy tartib-taomillarning soddaligi tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantiradi. Mazkur omil resurslarga kirish imkoniyatini kengaytirish va yangi biznes subyektlarini shakllantirish bosqichida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ikkinchidan, raqamlashtirish omili xizmatlar sektorining samaradorligini tubdan oshiruvchi zamonaviy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Elektron tijorat, onlayn platformalar va raqamli xizmatlar orqali tadbirkorlik faoliyatining geografik chegaralari kengayadi, tranzaksion xarajatlar kamayadi hamda yangi ish o'rinlari yaratiladi. Ushbu omil, ayniqsa, daromadlarni shakllantirish va ularni barqarorlashtirish bosqichlarida muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, inson kapitali omili modelning barcha bosqichlariga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Malakali kadrlar, kasbiy bilim va ko'nikmalarning mavjudligi xizmatlar sifatini oshiradi, mehnat unumdorligini ta'minlaydi va yuqori daromadli faoliyat turlarini rivojlantirish imkonini beradi. Natijada, inson kapitalining rivojlanishi kambag'allikni qisqartirishning uzoq muddatli barqaror omiliga aylanadi.

To'rtinchidan, bozor infratuzilmasi omili xizmatlar sektorining hududiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim shart hisoblanadi. Transport, logistika, aloqa va internet infratuzilmasining rivojlanganligi xizmatlar ko'rsatish hajmini oshiradi, bozor

² Tadqiqotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

ishtirokchilari o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi va tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga xizmat qiladi. Ushbu omil bandlikni oshirish va daromadlarni ko'paytirishda bilvosita, ammo kuchli ta'sirga ega.

Shunday qilib, modelga kiritilgan qo'shimcha omillar xizmatlar sektorida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonini qo'llab-quvvatlovchi va kuchaytiruvchi tashqi muhit elementlari sifatida namoyon bo'ladi. Ularning o'zaro uyg'unligi asosiy iqtisodiy zanjir samaradorligini oshirib, kambag'allikni qisqartirish jarayonining tezligi va barqarorligini ta'minlaydi. Shu bois mazkur omillarni kompleks ravishda rivojlantirish xizmatlar sektori orqali kambag'allikka qarshi kurash strategiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. World Bank. World Development Report: Poverty and Shared Prosperity. Washington DC, 2023. <https://documents1.worldbank.org/curated/en.pdf>
2. United Nations Development Programme. Human Development Report. New York, 2022. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22>
3. OECD. Promoting SMEs and Entrepreneurship for Inclusive Growth. Paris, 2021. <https://www.oecd.org/en/publications/oecd-sme-outlook-2021>
4. International Labour Organization. Small Businesses and Decent Work. Geneva, 2020. <https://www.ilo.org/media/185051/download>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha qaror va farmonlar to'plami. Toshkent, 2022.
6. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari. Toshkent, 2023.
7. Gary Becker. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. Chicago: University of Chicago Press, 1993. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1385088>